

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

PROSPECTS FOR IMPROVING THE MECHANISM OF LAW FOR ACQUIRING CITIZENSHIP IN CONDITIONS OF WAR AND POST-WAR RECONSTRUCTION

Огурцов О.П., к.ю.н., суддя,

Окружний адміністративний суд, м. Київ

Стаття присвячена дослідженню перспектив удосконалення правових механізмів набуття громадянства в умовах війни та у повоєнний період. Досліджуються домінуючі способи набуття громадянства, такі як *jus sanguinis*, *jus soli* та натуралізація, а також їхні різні критерії та процедурні вимоги. Серед іншого, у проаналізованому досвід таких країн як Німеччина, Франція, Італія та Швеція.

У дослідженні доведено, що основою реформування повинна стати розробка прозорих та чітких процедур, які враховують як індивідуальні інтереси громадян, так і державну безпеку. Зазначене може включати обов'язкове проходження курсів з вивчення української мови та культури для іноземців, які прагнуть отримати громадянство, а також створення спеціалізованих комісій для оцінки відповідності претендентів критеріям, що визначені національним законодавством.

Обґрунтовано, що одним із ключових компонентів мотиваційних програм є підтримка молоді та студентів, які виїхали за кордон у пошуках освіти чи роботи. Доречно запровадити спеціальні стипендії для молодих спеціалістів, які повернуться працювати в Україні, або створити грантові програми для підтримки досліджень та інновацій.

Наголошено на тому, що процес повернення не повинен обмежуватися лише механічним поверненням людей. Важливо забезпечити створення умов для їхньої довгострокової інтеграції у соціальне, економічне та культурне життя країни. Зазначене вимагає впровадження сучасних механізмів управління, таких як цифрові платформи для реєстрації та моніторингу репатріантів, розробка індивідуальних планів реінтеграції та створення єдиної державної програми повернення.

Перспективні дослідження доречно зосередити на впровадженні цифрових технологій для оптимізації процесів перевірки громадянства та інтеграції, підвищуючи їхню ефективність і безпеку в умовах швидких глобальних змін. Поширення інновацій сприятиме розробці рекомендацій для політиків та правників, допомагаючи глибше зрозуміти складну взаємодію між національною ідентичністю, громадянством і міжнародними стандартами прав людини в контексті подальшої інтеграції України в ЄС.

Ключові слова: адміністративно-правові механізми, набуття громадянства, натуралізація, міграційна криза, проблеми безпеки, національний суверенітет, подвійне громадянство, інтеграційні виклики, колективна безпека, політичні інновації, міграційні тенденції, конституційні гарантії.

The article is devoted to the study of the prospects for improving the legal mechanisms for acquiring citizenship in wartime and post-war conditions. The dominant methods of acquiring citizenship, such as *jus sanguinis*, *jus soli* and naturalization, as well as their various criteria and procedural requirements, are studied. Among other things, the experience of such countries as Germany, France, Italy and Sweden is analyzed.

The study proves that the basis of reform should be the development of transparent and clear procedures that take into account both the individual interests of citizens and state security. This may include mandatory courses in the study of Ukrainian language and culture for foreigners seeking citizenship, as well as the creation of specialized commissions to assess the compliance of applicants with the criteria defined by national legislation.

It is substantiated that one of the key components of motivational programs is support for young people and students who have gone abroad in search of education or work. It is appropriate to introduce special scholarships for young specialists who will return to work in Ukraine, or to create grant programs to support research and innovation.

It is emphasized that the return process should not be limited to the mechanical return of people. It is important to ensure the creation of conditions for their long-term integration into the social, economic and cultural life of the country. This requires the introduction of modern management mechanisms, such as digital platforms for registering and monitoring returnees, developing individual reintegration plans and creating a single state return program.

It is appropriate to focus future research on the implementation of digital technologies to optimize the processes of citizenship verification and integration, increasing their efficiency and security in the context of rapid global changes. The spread of innovations will contribute to the development of recommendations for politicians and lawyers, helping to better understand the complex interaction between national identity, citizenship and international human rights standards in the context of Ukraine's further integration into the EU.

Key words: administrative and legal mechanisms, acquisition of citizenship, naturalisation, migration crisis, security issues, national sovereignty, dual citizenship, integration challenges, collective security, political innovations, migration trends, constitutional guarantees.

Актуальність теми дослідження. Питання громадянства завжди залишалося важливим аспектом державної політики, особливо – в умовах сучасних викликів, які постали перед Україною. Військова агресія, що розпочалася у 2022 році, та необхідність прогнозування повоєнної відбудови ставлять перед українським суспільством і державними інституціями нові завдання у сфері регулювання набуття та припинення громадянства. Зокрема, гостро постала потреба забезпечення національної безпеки через створення більш суворих та усвідомлених механізмів контролю над процесами отримання громадянства іноземцями, зокрема – так чи інакше пов'язаними з країнами-агресорами.

Перспективи вдосконалення механізму регулювання громадянства в Україні повинні враховувати як національні, так і міжнародні аспекти. Водночас адаптація

нових механізмів в Україні має враховувати специфіку повоєнної відбудови, яка потребуватиме залучення значної кількості міжнародної допомоги та співпраці.

Зміни в українському законодавстві щодо громадянства можуть стати важливим кроком на шляху до формування нового підходу до політичної спільноти, що базується на принципах лояльності, правової відповідальності та національної солідарності. Це створить передумови для забезпечення довготривалої стабільності як всередині країни, так і в її міжнародних відносинах. Зазначене обумовлює високу актуальність дослідження та його цінність як для науки адміністративного права, так і для практики застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження на тему перспектив набуття громадянства в Україні під час війни та після її завершення, відображають

складний механізм правових, соціальних та політичних міркувань. Окремі науковці та навіть цілі інституції, зробили значний внесок у цю сферу, зосередившись на різних аспектах законів і політики щодо громадянства (Софінська І., Яковюк І. В., Сподицький О. О., Гацелюк В. О., Намонюк Ч. І.). З урахуванням досвіду досліджень попередників автор не лише систематизує наявні у вітчизняному науковому просторі, але й пропонує нові підходи до оптимізації механізму набуття громадянства під час війни та в умовах повоєнного відновлення.

Метою дослідження є узагальнення особливостей та перспектив оптимізації правового механізму набуття громадянства України в умовах війни та після її завершення.

Основний зміст дослідження. Війна, що охопила Україну, призвела до значного зростання кількості громадян, які були змушені залишити країну у пошуках безпеки та стабільності. Вже сьогодні Україна відчуває гострий дефіцит кадрів [1], а у період повоєнної відбудови перед державою постане важливе завдання – не лише забезпечення ефективного регулювання питань набуття громадянства, а й створення умов для повернення українців, які тимчасово перебувають за кордоном. Це завдання є надзвичайно важливим як для демографічної стабільності, так і для забезпечення економічного та соціального відновлення держави.

Одним із ключових етапів у реформуванні цієї сфери стало підписання Президентом України у квітні 2023 року нових правил отримання громадянства, які набули чинності 27 жовтня 2023 року [2]. Це рішення стало відповіддю на виклики, які виникли внаслідок широкомасштабної війни, а також на необхідність оновлення підходів до формування національної ідентичності. Раніше процедура набуття громадянства мала значною мірою формальний характер, де основною вимогою було виконання одного з встановлених законодавством критеріїв. Проте нові умови передбачають більш глибокий підхід, спрямований на перевірку справжніх намірів та лояльності до України.

Удосконалення механізмів набуття та припинення громадянства в умовах війни та повоєнної відбудови передбачає врахування багатфакторних аспектів, що охоплюють правові, соціальні та безпекові складові. Необхідність таких змін диктується новими викликами, пов'язаними з глобалізацією, посиленням міграційних процесів та ризиками, пов'язаними із зростанням кількості осіб, які шукають громадянства в Україні, зокрема на тлі війни. Значна частина цих осіб може бути представниками країн з потенційно ворожим ставленням до України або ж такими, що не мають чіткої ідентифікації з державою.

Особливої уваги заслуговує питання громадянства для представників країн, що мають історично чи політично складні відносини з Україною, таких як Росія та Білорусь. У цьому контексті поняття «громадянство» набуває нового значення, що виходить за рамки простого юридичного статусу. Громадянство пов'язується з визнанням та підтримкою державної ідентичності, що включає повагу до політичного, культурного та історичного надбання країни. Цей підхід є відображенням сучасних тенденцій у світовій практиці, де країни, які зіткнулися з аналогічними загрозами, також застосовують суворіші правила набуття громадянства.

Регулювання набуття громадянства в країнах Європейського Союзу здійснюється з урахуванням національних історичних, культурних і політичних особливостей. Основними підходами є надання громадянства за принципом походження (*jus sanguinis*), місцем народження (*jus soli*) або через натуралізацію [3]. Кожен із цих механізмів визначає специфічні вимоги й процедури, що відображають національні пріоритети та відповідність міжнародним стандартам.

Громадянство за походженням є поширеною практикою в країнах, де акцент робиться на збереженні родинних та етнічних зв'язків. У Німеччині цей принцип дозволяє набуття громадянства, якщо хоча б один із батьків є гро-

мадянином країни, підкреслюючи важливість родоvodu. Подібний підхід використовує Італія, де *jus sanguinis* дає змогу нащадкам італійців, незалежно від поколінь, отримати громадянство [4].

Громадянство за місцем народження, або *jus soli*, у країнах ЄС застосовується з певними обмеженнями, які залежать від національних підходів. Наприклад, Франція надає громадянство особам, народженим на її території, за умови досягнення повноліття та тривалого проживання в країні. [5]. Такий підхід спрямований на інтеграцію осіб, народжених у Франції, у національну спільноту, забезпечуючи рівновагу між відкритістю та чіткими критеріями.

Натуралізація є універсальним шляхом до набуття громадянства в країнах ЄС, хоча вимоги до цього процесу суттєво варіюються. Це відображає різні підходи до демографічних і інтеграційних пріоритетів кожної країни. У Німеччині натуралізація потребує щонайменше восьми років проживання, володіння німецькою мовою та успішного складання інтеграційного тесту. У Німеччині щороку натуралізується понад 100 тисяч осіб, що демонструє активність цієї практики [6]. Однак, якою мірою натуралізація «де-юре» означає натуралізацію «де-факто», лишається питанням дискусійним.

До прикладу, у Франції натуралізація вимагає п'ятирічного періоду проживання, який може бути скорочений за певних умов, таких як служба у французькій армії або здобуття вищої освіти в країні. Заявники повинні продемонструвати володіння французькою мовою, що акцентує увагу на інтеграції та культурній асиміляції. При цьому, кількість натуралізацій там не надто менша за німецьку статистику [7]. Швеція застосовує більш ліберальний підхід до натуралізації, також вимагаючи п'ятирічного проживання, проте, порівняно м'яких вимог до інтеграції. Така політика відображає прагнення до інклюзивності та підтримки мультикультурного суспільства. У 2021 році країна зареєструвала 85 000 випадків натуралізації, демонструючи послідовність у залученні нових громадян і підтриманні соціальної згуртованості [8]. Натомість, в Італії натуралізація вимагає десятирічного проживання, підтвердження знання мови та інтеграції в культуру, що відображає її прагнення зберегти національну ідентичність. Зростання кількості натуралізацій пов'язане з міграційними потоками з Північної Африки та Східної Європи, підкреслюючи стратегічну роль Італії як головного пункту в'їзду через Середземне море.

Окрім загальних процедур, деякі країни ЄС передбачають спеціальні механізми прискороного набуття громадянства, зокрема через інвестиції. Наприклад, Мальта пропонує програму, що дозволяє отримати громадянство за значні фінансові внески, вирізняючись спрощеним процесом. Проте такий підхід викликав критику на рівні Європейського парламенту через потенційні ризики для безпеки та прозорості в межах ЄС.

Різні підходи до набуття громадянства в країнах ЄС ілюструють, як держава намагається узгодити національну ідентичність, потреби безпеки та демографічні виклики. Кожна система прагне знайти рівновагу між дотриманням національних традицій та адаптацією до сучасних викликів міграції й соціальних змін. Загальні реформи та ініціативи на рівні ЄС свідчать про спільні зусилля щодо вирішення питань, пов'язаних із міграцією та безпекою, відображаючи постійний пошук компромісу між національними інтересами та європейськими цінностями. У підсумку формуються різні моделі, що поєднують інтеграцію, захист прав та громадську безпеку.

Отже, аналіз міжнародного досвіду, дозволяє відзначити ефективні практики, які можуть бути адаптовані до українських реалій [9]. Наприклад, у Канаді процес натуралізації включає не лише перевірку документів, але й інтеграційні програми, що охоплюють обов'язкове вивчення мови, історії та правової системи країни. У Фран-

ції значна увага приділяється перевірці наявності стабільного джерела доходу, що гарантує економічну самодостатність нових громадян. Водночас у країнах Східної Європи, таких як Польща, розроблені процедури перевірки на відповідність особистих поглядів та дій загальноприйнятими європейським цінностям, що дозволяє мінімізувати ризики виникнення конфліктів на етнічному чи політичному підґрунті [10].

Для України ж важливо врахувати не лише ці приклади, але й власні історичні особливості та пріоритети. Зокрема, основою реформування повинна стати розробка прозорих та чітких процедур, які враховують як індивідуальні інтереси громадян, так і державну безпеку. Це може включати обов'язкове проходження курсів з вивчення української мови та культури для іноземців, які прагнуть отримати громадянство, а також створення спеціалізованих комісій для оцінки відповідності претендентів критеріям, що визначені національним законодавством.

Важливо також посилити міжвідомчу співпрацю та координацію органів державної влади, що відповідають за питання громадянства. Наприклад, має бути передбачено залучення правоохоронних органів до перевірки біографічних даних претендентів, обміну інформацією з міжнародними партнерами та моніторингу потенційних ризиків може суттєво підвищити ефективність процедур. У цьому контексті заслуговує на увагу практика використання цифрових технологій та штучного інтелекту, що вже активно застосовуються у багатьох країнах для перевірки заявників та запобігання шахрайству.

Розвиток цих механізмів стане важливим елементом загальної стратегії післявоєнної відбудови України, що передбачає формування більш стійкої та захищеної держави. Водночас необхідно забезпечити баланс між безпекою та правами осіб, які прагнуть стати громадянами України, з урахуванням принципів гуманізму та міжнародних стандартів у цій сфері.

Зрештою, окремих змін до чинного законодавства явно не достатньо для подолання демографічної кризи в Україні. Отже, для повернення громадян України, які виїхали за кордон під час війни, необхідно розробити комплексний підхід, що включає політичні, соціальні та економічні стимули. Одним із першочергових завдань є створення правових гарантій, що забезпечать громадянам можливість безперешкодно повернутися додому та реалізувати свої права. Зокрема, можна запровадити програми, що спрощують адміністративні процедури повернення, відновлення втрачених документів і реінтеграції до українського суспільства. У цьому контексті корисно звернути увагу на досвід Німеччини, яка після Другої світової війни успішно реалізувала програми реінтеграції своїх громадян, зокрема – через забезпечення житлом і робочими місцями.

Одним із ключових компонентів мотиваційних програм є підтримка молоді та студентів, які виїхали за кордон у пошуках освіти чи роботи. Наприклад, можна запровадити спеціальні стипендії для молодих спеціалістів, які повернуться працювати в Україні, або створити грантові програми для підтримки досліджень та інновацій. Крім того, важливим є надання можливостей для професійного розвитку через створення центрів кар'єрного росту, які будуть спрямовані на допомогу репатріантам у пошуку роботи відповідно до їхньої кваліфікації.

Ще одним вагомим кроком може стати розвиток інфраструктури у регіонах, що найбільше постраждали від війни. Держава має сприяти будівництву житла, реконструкції медичних та освітніх закладів, а також створенню сучасних громадських просторів. Такий підхід не лише покращить умови для повернення, але й сприятиме розвитку місцевих громад та їх економіки.

Відтак, економічна мотивація також має стати ключовим елементом політики повернення. Для цього держава може запропонувати спеціальні податкові пільги, субсидії

для відкриття бізнесу, а також програми професійної адаптації для тих, хто здобув нові навички чи освіту за кордоном. Наприклад, Ізраїль активно використовує фінансові стимули для репатріантів, включаючи гранти на житло, соціальну допомогу та підтримку в працевлаштуванні. В Україні подібні ініціативи можуть бути адаптовані з урахуванням потреб повоєнної економіки та регіональних особливостей.

Водночас варто зазначити, що процес повернення не повинен обмежуватися лише механічним поверненням людей. Важливо забезпечити створення умов для їхньої довгострокової інтеграції у соціальне, економічне та культурне життя країни. Це вимагає впровадження сучасних механізмів управління, таких як цифрові платформи для реєстрації та моніторингу репатріантів, розробка індивідуальних планів реінтеграції та створення єдиної державної програми повернення.

Отже, перспективи вдосконалення механізму набуття та припинення громадянства в умовах війни та повоєнної відбудови мають враховувати багатогранність завдань, серед яких ключове місце посідає мотивація до повернення громадян України. Ефективна реалізація запропонованих заходів сприятиме не лише відновленню демографічного потенціалу країни, але й створенню основи для її сталого розвитку у повоєнний період.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Специфіка дослідження перспектив залучення до України нових громадян та повернення тих, які залишили територію країни в ході війни, вимагає комплексного підходу, що включає політичні, соціальні та економічні стимули. Основою реформування повинна стати розробка прозорих та чітких процедур, які враховують як індивідуальні інтереси громадян, так і державну безпеку. Доречно передбачити обов'язкове проходження курсів з вивчення української мови та культури для іноземців, які прагнуть отримати громадянство, а також створення спеціалізованих комісій для оцінки відповідності претендентів критеріям, що визначені національним законодавством.

Додатковим аспектом має стати створення соціально-психологічних умов для повернення. Війна та еміграція часто призводять до відчуження від рідної країни, тому державі необхідно активно працювати над підтриманням зв'язків з діаспорою. Система має включати культурні та освітні програми, інформаційні кампанії про переваги повернення, а також заходи з підтримки українських громад за кордоном. Особливо важливим є забезпечення доступу до української мови та культури для дітей, які зростають за межами України. У цьому контексті варто врахувати досвід Ірландії, яка активно підтримує своїх громадян за кордоном через мережу культурних центрів та освітніх ініціатив.

Додатково, доцільним є запровадження механізмів співпраці з міжнародними організаціями, такими як ООН, МОМ чи Європейський Союз, для реалізації спільних програм з підтримки репатріації. Варто передбачити фінансування інфраструктурних проектів у регіонах, які постраждали від війни, створення міжнародних грантових програм для підприємців-репатріантів чи залучення іноземних інвесторів для створення нових робочих місць. Такі кроки не лише сприятимуть поверненню українців, а й зміцнять міжнародний імідж України як держави, що активно підтримує своїх громадян.

Перспективні дослідження можуть зосередитися на впровадженні цифрових технологій для оптимізації процесів перевірки громадянства та інтеграції, підвищуючи їхню ефективність і безпеку в умовах швидких глобальних змін. Аналіз цих інновацій сприятиме розробці рекомендацій для політиків та правників, допомагаючи глибше зрозуміти складну взаємодію між національною ідентичністю, громадянством і міжнародними стандартами прав людини, в контексті подальшої інтеграції України в ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Україні не вистачає 4,5 мільйона працівників. Як подолати дефіцит робочої сили? 16 жовтня 2023. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/10/16/705494/>
2. Змінено умови прийняття до громадянства України: що передбачає новий Закон? 4 травня 2023. *Ліга закон*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/219324_zmneno-umovi-priynnyattya-do-gromadyanstva-ukrani-shcho-peredbacha-noviy-zakon
3. Софінська І. Конституційно-правове дослідження сучасних способів набуття громадянств. *Вісник Львівського університету*. 2015. № 61. С. 281–288.
4. Italian Citizenship by Descent Guide. *ICA*. URL: <https://italiancitizenshipassistance.com/a-z-italian-citizenship-by-descent-guide/>
5. French Citizenship by Birth. *Total law*. URL: <https://total.law/fr/citizenship-france/french-citizenship-by-birth/>
6. Germany: Naturalisations of Syrian Nationals Almost Tripled in 2021. *Schengen News*. URL: <https://schengen.news/germany-naturalisations-of-syrian-nationals-almost-tripled-in-2021/>
7. Acquisition de la nationalité française – Immigrés et descendants d'immigrés. *Accueil Institut national de la statistique et des études économiques Insee*. URL: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6793254?sommaire=6793391>
8. Sweden grants over 27,000 citizenships to Syrians in 2021. *Anadolu Ajansı*. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/sweden-grants-over-27-000-citizenships-to-syrians-in-2021/2462491>
9. Намолюк Ч. І. Міграційна криза як загроза політичній єдності держав Євросоюзу. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. КНУ ім. Т. Шевченка, Інститут міжнародних відносин. 2015. № 9.
10. Polish citizenship step-by-step guide. Methods of acquiring Polish citizenship – procedure and requirements. *CGO Legal*. URL: <https://cgolegal.com/polish-citizenship/>

**Запорізький національний університет
Міністерства освіти і науки України**

**Електронне наукове фахове видання
«Юридичний науковий
електронний журнал»**

№ 4, 2024

**Запорізький національний університет
Запоріжжя 2024**